

Franč Mali

TALCOTT PARSONS IN SODOBNA SOCIOLOGIJA ZNANOSTI

Teoretske diskusije o T. Parsonsu kot velikem teoretiku vodijo, ne glede na svoj predznak, k zanemarjanju vloge sistemske teorije akcije za razvoj posameznih socioloških subdisciplin: sociologije religije, sociologije medicine in tudi sociologije znanosti. Avtor prispevka izhaja iz temeljne predpostavke, da zveza med Parsonsom in sodobno sociologijo znanosti ni samo posredna. Je tudi neposredna. T. Parsons je posvečal veliko pozornost, posebno v tretji fazi svojega intelektualnega ustvarjanja, vprašanjem sociološke analize kognitivne strukture znanstvenega vedenja in ideji vrednotno nevtralne znanosti.

The theoretical discussions about T. Parsons as grand theorist, independly of theirs provenience, are leading to the concealment of the role of system theory of action for the development of particular sociological subdisciplines: sociology of religion, sociology of medicine and sociology of science too. The author of artical proceeds from the crucial assumption, that the connection between Parsons and recent sociology of science is not only indirectly. It is directly too. T. Parsons has devoted, especially in the third phase of his intellectual creation, every attention to the questions of sociological analysis of cognitive structure of scientific knowledge and the idea of value-neutral science.

Strukturni funkcionalizem, normativistična sociologija znanosti, vrednotno nevtralna znanost, kognitivni kompleks, univerzalizem, partikularizem

Parsonsova intelektualna zapuščina je že nekaj časa predmet številnih razprav in kontroverznih ocen v sodobni sociologiji. Razhajanja med sociologi so konceptualne, metodološke in tudi povsem ideološke narave. Kljub temu pa se je danes na splošno zasedlo prepričanje, da je treba njegov prispevek k razvoju sodobne sociologije presojati predvsem na temelju teorije akcije in teorije družbenih sistemov. V okviru teh ustaljenih interpretacij je Parsonsu pripisana vloga t.i. velikega teoretika (grand theorist). Najbrž povsem upravičeno. Z njegovima najbolj znanima deloma, *The Structure of Social Action* in *The Social System*, je vstopil v krog "socioloških velikanov" kot predstavnik voluntaristične teorije akcije oziroma (bolj izrazito) kot utemeljitelj strukturnega funkcionalizma. V posvetilu svoji ženi Helen na začetku knjige *The Social System* je tudi sam zapisal, da se ima za "nepopravljivega teoretika".¹

Zdi se, da obravnava Parsonsa kot velikega teoretika - pri tem niti ni pomembno, ali gre za kritiko ali apologijo njegove družbene teorije - prikriva njegovo pomembno vlogo pri razvoju posameznih socioloških subdisciplin. V njegovi teoriji sistema akcije je sicer navzoče prizadevanje za multidisciplinarnim, integriranim družboslovnim raziskovalnim programom. V njegovih najbolj poznih delih s konca sedemdesetih let to prizadevanje celo preraste v predlog po izdelavi programa, ki naj bi združil vse disciplinarne pristope k prirodnemu in človeškemu svetu. Kljub temu pa je Parsons prav toliko sociolog

medicine, sociolog religije, sociolog poklicev - da omenimo le nekatere sociološke subdiscipline, kjer se pojavlja kot pomemben avtor.

Po ocenah R. Robertsona in B. S. Turnerja (1989). N. J. Smelserja (1986) in vrste drugih avtorjev naj bi imela zlasti kritika strukturno funkcionalne sociološke paradigme, ki je prihajala iz vrst zagovornikov sociološke teorije konfliktov - (Coser, Dahrendorf, Rex,) največ "zaslug" pri širšem intelektualnem zanemarjanju Parsonsovega prispevka k posameznim sociologijam; k ekonomski sociologiji, medicinski sociologiji, sociologiji religije, sociologiji izobraževanja itd. Zagovorniki konfliktne teorije so videli v strukturnem funkcionalizmu samo sodobno različico klasične evolucionistične in teleološke pojasnitve spremembe; ta izhaja iz analogije procesov diferenciacije bioloških sistemov (niso je imeli za veljavno teorijo družbene spremembe). Tudi zaradi takšnega tipa kritike se je o sociološkem funkcionalizmu razpravljalo znotraj zoženega problemskega kroga družbena sprememba - družbeni red. Sociološka teorija družbenih konfliktov je izvajala oceno o "statičnosti" teorije strukturnega funkcionalizma bolj iz neke splošne interpretacije "smisla" Parsonsovega dela kot pa iz sistematičnega teoretskega in empiričnega preučevanja njegovih predpostavk. Prav v zvezi s takšnimi in podobnimi odzivi, ki so "...zgolj producirala novo semiotično polje odsotnosti" (C. J. Alexander, 1987, str. 41), je R. Geissler rekel; "Sem in tja nastaja vtis, kot da naj bi Parsons dosegel status klasika, ki je-če uporabimo dovtip nekega francoskega pisca-znan po tem, da za njega ves svet trdi, da ga pozna, vendar se ni še nihče potrudil, da bi ga bral." (R. Geissler, 1979, str. 268).

1. Teorija strukturnega funkcionalizma in sodobna sociologija znanosti

V sodobni sociologiji je ostala dokaj neopažena Parsonsova povezanost s problemi sociologije znanosti. V našem prispevku nas bo zanimalo ravno to - samo na videz marginalno - vprašanje. Izhajamo iz predpostavke, da je predvsem v drugi in tretji fazi svojega intelektualnega ustvarjanja posegal na tematska področja sodobne sociologije znanosti.²

Četudi cele vrste Parsonsovih (ezoteričnih) teoretskih socioloških izvajanj ni mogoče povezovati s specialnimi temami sodobne sociologije znanosti, pa tudi sklepanj o povezanosti njegovih številnih teoretskih konceptov z razvojem posameznih šol sodobne sociologije znanosti ne moremo imeti za kako posebnost. Še zlasti močan je njegov vpliv na nastanek in razvoj t.i. normativistične sociologije znanosti - že zato, ker prihajajo iz kroga njegovih najožjih sodelavcev vodilni avtorji normativistične sociologije znanosti, kot sta na primer Robert Merton in Bernard Barber.

Tudi akademska kariera Roberta Mertona, ki velja za nesporno avtoriteto na področju normativistične sociologije znanosti, kaže na to, da se je ta šola naslonila na ključne teme obče sociologije. Če namreč izhajamo iz predpostavke, da se posamezni koncepti in postopki sociologije znanosti lahko ločujejo tudi glede na to, ali se po svojem poreklu bolj vežejo na nekatere teme obče sociologije (npr.: koncept socialne stratifikacije v znanosti) ali bolj na specifična vprašanja preučevanja kognitivne strukture znanosti (npr.: problem nastanka novih znanstvenih disciplin), potem je treba poreklo normativistične šole iskati v navezavi na občo (strukturno-funkcionalno) sociološko paradigmo. Robert Merton ni bil samo sociolog znanosti, čeprav se je na tem področju sociološkega raziskovanja najbolj uveljavil. Uvrščamo ga tudi med utemeljitelje sociološkega funkcionalizma. Predvsem po njegovi zaslugi - saj se je kot eminentni učenjak te

pomembne sociološke paradigme v Ameriki od vsega začetka ukvarjal tudi s sociološkimi analizami znanosti - se je sociologija znanosti po dokaj utečenih poteh institucionalno etablirala v akademskih krogih. To je bilo v obdobju (štirideseta in petdeseta leta), ko je bila moderna sociologija znanosti kot samostojna znanstvena disciplina šele v povojih, izredno pomembno (M. Mulkay, 1980).

Zdi se, da lahko tudi pri Parsonsovem intelektualnem razvoju razkrivamo določeno podobnost z Mertonom, in sicer, ko se je od običajnih socioloških tem premaknil k posebnim temam sociologije znanosti. Ta premik se vsaj deloma izraža kot poskus aplikacije obče sociološke paradigme na raven preučevanja specifičnega znanstvenega (univerzitetnega) subsistema. Kljub temu da pri njem, v nasprotju z Mertonom, ne moremo govoriti o nekem načrtnem ali sistematičnem vstopu na predmetno področje raziskovanja sodobne sociologije znanosti, ni samo v posredni zvezi z njo. Delo *The American University*, ki ga je napisal skupaj z Geraldom M. Plattom (T. Parsons/G. M. Platt, 1973), je, kljub temu, da je vstavljeno v kontekst izredno kompleksne razčlenitve sistema akcije, po svoji temeljni intenci diskurz v sociologijo znanosti. Vključuje teme "par excellence" sociologije znanosti in znanja.

Zanima nas tako posredni vpliv Parsonsove obče teorije na razvoj normativistične sociologije kot tudi njegovo neposredno ukvarjanje z vprašanjem epistemološke strukture znanstvenega vedenja in problema vrednotne nevtralnosti znanosti. Zanjemu bo posvečen večji del naše razprave.

2. Sociološka strukturno-funkcionalna analiza kognitivnega kompleksa

V kontekstu (bolj parcialne) obravnave nas Parsonsova (in Plattova) dokaj zapletena sistemska analiza ameriškega univerzitetnega sistema zanima predvsem z vidika sociološke znanstvene razčlenitve kognitivnega kompleksa (cognitive complex). Splošne zaključke o tej zapleteni kategoriji strukturno-funkcionalne paradigme lahko razumemo tudi kot kompendij Parsonsovih razmišljanj o znanosti kot temeljnem tipu družbene racionalnosti. Pri tem univerzi kot sodobnemu tipu kolektivitete pripada funkcija skrbništva nad kognitivnim kompleksom kot delom kulturnega subsistema.³

Topika kognitivnega kompleksa kot cone interpenetracije med kulturnim in socialnim subsistemom - obširno je predstavljena v drugem poglavju dela *"The American University"* in sistematično razčlenjena glede na svoje funkcije v posameznih tipih socializacije in profesionalizacije v vseh naslednjih poglavjih - je opredeljena v okviru obče teorije sistema akcije (action system). V teoriji sistema akcije kot simbolnega sistema se diferenciacija na štiri temeljne subsisteme (vedenjski organizem, osebostni subsistem, socialni subsistem, kulturni subsistem) izvaja iz štirifunkcijske sheme, znane pod pojmom "Shema AGIL". Diferenciacija torej ni poljubna. S paradigmo "AGIL" je Parsons po analogiji z matematičnimi in fizikalnimi kategorijami definiral vsak sistem akcije s štirimi funkcijami: "z adaptacijo" (adaptation), "doseganjem cilja" (Goal-attainment), "integracijo" (integration) in "latentnim vzdrževanjem vzorca" (latent pattern-maintenance).

V delu *"The American University"* sta klasifikacija in specifikacija štirih temeljnih funkcij ohranjanja sistemov akcije v okviru sheme AGIL (sintagma je izpeljana iz prvih črk vseh štirih označb funkcij) - Parsons jo je sicer uporabljal v vseh svojih številnih delih od srede petdesetih pa do konca sedemdesetih let (W. Lon, 1980) - prvikrat logično-deduktivno izpeljani iz presečišča dveh dihotomnih osi (kot križna tabela):

vertikalne interno-eksterne osi in horizontalne instrumentalno- konzumpcijske osi. V Parsonsovi teoretsko-sistemski zgradbi predpostavka o obstoju sistemov v prostoru in času implicira koncept dihotomnih osi. Razmejevanje z okoljem zahteva vzpostavitev procesov izmenjave med internim in eksternim. Meje sistema ločujejo višjo kompleksnost in nižjo stabilnost v okolju od nižje kompleksnosti in višje stabilnosti v sistemu. Ta sistemska lastnost se na t.i. prostorski osi kaže kot diferenca med eksternim in internim. Diferenca med eksternim in internim v sistemu se mora hkrati vzpostaviti tudi kot konstanta. To konstantnost zagotavlja časovna os. Časovna os se konstituira kot instrumentalno-konzumpcijska diferenca.

Premik k snovanju kombinacijske strukture sheme AGIL - omogočal naj bi ga šele koncept križne tabele (funkcijski variabli eksterne-interne osi se lahko kombinirata s funkcijskima variablama instrumentalno-konzumpcijske osi), izraža Parsonsovo prizadevanje za dovršenost oziroma zaključenost posameznih dimenzij sheme AGIL. Kombinacijska struktura sheme AGIL naj bi namreč zamejila območje možnih funkcij sistema. Vendar naj Parsons, tako meni W. Loh (1980), s shemo AGIL kot obliko križne tabele ne bi uspelo razviti eksplicitnega kombinatoričnega programa.⁴

Razvijanje sheme AGIL v smeri njene večje (notranje) dovršenosti se ujema s Parsonsovo postopno ekstrapolacijo te štiri funkcijske paradigme na vedno nove vrste sistemov akcije. Paradigma AGIL je bila prvotno aplicirana na socialni subsistem, kasneje na kulturo, osebnost in vedenjski organizem, nazadnje pa kar na območje "končne realnosti". Le-to je Parsons, kar kaže tudi na določeno nedoslednost pri njegovi uporabi kategorialnega aparata, označil kot telični sistem (telic system).⁵ Ta zadnja Parsonsova generalizacija, ki je bila v skladu z njegovim hotenjem po izdelavi programa z združitvijo vseh disciplinarnih pristopov k prirodnemu in človeškemu svetu, se je izvajala iz poprejšnje predpostavke, da naj bi bili sistemi akcije podskupine organskih sistemov in da je paradigma AGIL uporabna za vse ravni organiziranosti organskih sistemov.

Obča funkcionalna paradigma je v Parsonsovem in Plattovem delu "The American University" (tu je že dosegla visoko stopnjo generalizacije v postopkih aplikacije) predstavljala oporo multidimenzionalni analizi univerzitetnega sistema kot enega najpomembnejših dejavnikov razvoja modernih družb. Centralni pojasnjevalni koncept predstavlja v obči funkcionalni paradigmi AGIL, kadar gre za analizo univerzitetnega sistema kot skrbniškega subsistema, ki je najtesneje povezan s subsistemom kognitivne simbolizacije širšega kulturnega sistema, kognitivni kompleks. Ta je v coni interpenetracije, ki ne vključuje samo kulturnega in socialnega sistema, temveč tudi osebnostni sistem in vedenjsko-organski sistem. V položaju interpenetratorja kulturnega in socialnega sistema je kognitivni kompleks utelešen v vrednotnem sistemu, imenovanem "kognitivna racionalnost". Kognitivna racionalnost je institucionalizirana v obeh sistemih (v socialnem in v kulturnem), vendar je referenčni okvir kognitivnega kulturni sistem, racionalnega pa socialni sistem.

Iz položaja kognitivnega kompleksa v interpenetracijski coni ločevanja in povezovanja socialnega, kulturnega, osebnostnega in organskega sistema je Parsons (in Platt) izvedel klasifikacijo posameznih fenomenov, kjer imajo standardi kognitivne racionalnosti normativni primat. To pa ne izključuje možnosti, da imajo ti fenomeni (v robnih situacijah) vključene standarde, ki temeljijo na drugačnih vrednotnih vzorcih. Gre za štiri vrste fenomenov: znanje kot relevantno kategorijo kulture, racionalno akcijo kot tip socialne akcije, ki daje prednost racionalni regulaciji, kompetenco, ki je utemeljena v

posamezni osebnosti, in končno inteligenco, ki je kot medij izmenjave na vseh vzpostavljenih nivojih sistema akcije zasidrana v vedenjskem organizmu.

Četudi na tem mestu ne moremo obširneje obravnavati Parsonsovega koncepta obćih simbolnih medijev, ki ga je moral ta avtor po obratu k sistemski teoriji in uvajanju paradigme AGIL nujno vzpostaviti kot temeljni integrativni mehanizem (zagotavlja enotnost diferenciranega), naj omenimo, da se tudi funkcijo in naravo inteligence kot obćega simbolnega medija v okviru kognitivnega kompleksa pojasnjuje predvsem po analogiji z denarjem kot obćim simbolnim medijem ekonomskega subsistema. V zvezi s Parsonsovimi poudarjenimi monetarnimi interpretacijami razlićnih vrst simbolnih medijev obstajajo danes kontroverzna stališća. Jan Kuenzler (1986) je na primeru obćirne analize paradigmatskih modelov Parsonsove teorije medijev, denarja in jezika, dokazoval, da so v konćni konsekvenci ne samo mediji v okviru subsistemov socialnega sistema (oblast, vpliv itd.), temveć tudi jezik sam, konstituirani samo kot monetarni mehanizmi. To naj bi se kazalo na vseh ravneh analize, še posebno nazorno v primerih, ko pod abstraktnimi karakteristikami, ki se pripisujejo vsem medijem, odkrivamo topike, ki so na podroćju ekonomije obravnavane kot temeljne funkcije denarja (npr.: menjalna vrednost, preraćunavanje, ohranjanje vrednosti itd.).

V nasprotju s Kuenzlerjem Niklas Luhmann ne dvomi o primatu jezikovne paradigme v Parsonsovi teoriji obćih simbolnih medijev. Pravi, da že zato ne, ker brez jezikovnega medija ni simbolne generalizacije, brez simbolnih generalizacij tudi ne smiselne konstitucije akcije, in to šele omogoća integracijo razlićnih komponent. Sklene torej, da so diskusije o tem, katera paradigma (jezikovna ali denarna) ima primat v Parsonsovi teoriji medijev, povsem neproduktivne. "Do nasprotja med njimi pride samo, če razširjamo vsebino skupih Parsonsovih izjav o teoriji jezika in jih dopolnjujemo z neparsonsovskimi miselnimi izpeljavami." (N. Luhmann, 1990, str. 188).

3. Funkcija in narava fenomena znanja v kognitivnem kompleksu

V okviru naše obravnave - ta se omejuje na rekonstrukcijo tistih aspektov Parsonsove teorije, ki kažejo na njegovo (neposredno) povezanost z vprašanji sodobne sociologije znanosti, izloćujemo iz celote kognitivnega kompleksa (strukturiran je po vzoru obće štirifunkcijske paradigme AGIL) fenomen znanja (knowledge). Šele na osnovi vsebinskih opredelitev kategorije znanja lahko razumemo Parsonsovo zagovarjanje ideje vrednotne nevtralne znanosti. Na to problematiko je tudi pod vplivom Maxa Webera gledal iz analitićno- metodološkega in ne ideološkega zornega kota.⁶

Za Parsonsa znanje obstaja kot vrsta kulturnega objekta, ki daje prednost kognitivno-oznaćevalnemu pomenu simbolov (v nasprotju z ekspresivnim, moralnim in konstitutivnim pomenom simbolov), neodvisno od posameznega akterja; četudi je rezultat njegove dejavnosti. V tezi, da moramo znanje obravnavati v sferi kulture kot predmet intersubjektivne razpoložitljivosti (prića smo sklicevanju na analogno situacijo uporabnega predmeta v ekonomskem kompleksu), lahko prepoznavamo Parsonsovo zavezanost klasićnemu epistemološkemu naćelu objektivnosti (znanstvenega) vedenja. V tej toćki lahko razkrivamo podobnost Parsonsovega koncepta vedenja kot kulturnega objekta s Popperjevo idejo tretjega sveta - še posebno glede doloćitve razmerja med procesi produkcije vedenja in že produciranimi vedenjskimi strukturami.

Popper je razlikoval tri univerzume. "Prvi svet" je bil zanj svet fizikalnih predmetov ali stanj, "drugi svet" svet zavestnih ali vedenjskih dispozicij za delovanje, "tretji svet"

svet objektivnih miselnih vsebin. V tej triadični strukturi predstavlja tretji svet znanje v objektivnem pomenu oziroma spoznanje brez spoznavajočega subjekta. Med sestavnimi deli tretjega sveta so teoretični sistemi, kritični argumenti, stanje neke diskusije oziroma kritične polemike, vsebine knjig, bibliotek itd. Četudi je v Popperjevi evolucionistični epistemologiji objektivnega vedenja tretji svet proizvod človekove spoznavne dejavnosti, je v vseh ozirih samostojen.⁷ Pripisan mu je samostojni ontološki status. Dodati pa je treba, da Popperju ni najvažnejši obstoj tretjega sveta kot samostojne ontološke entitete, temveč dejstvo, da se moramo ravno temu tretjemu svetu zahvaliti za vse naše racionalno delovanje, tj. praksi za kritično in samokritično mišljenje.

Problem racionalnosti vedenja je, četudi je zastavitev vprašanj in iskanje njihovih odgovorov nekoliko drugačna, vseskozi navzoč tudi v Parsonsovem konceptu kognitivnega kompleksa oziroma v njegovi kategoriji znanja kot kulturnega objekta. Racionalnost znanja (znanstveno vedenje) je v idealno tipski situaciji utemeljena na kriterijih kognitivne veljavnosti in kognitivne signifikance.

Kognitivno veljavnost znanja določajo pravila logike. Da bi lahko določili kognitivno veljavnost znanja, ki izhaja iz logičnega koda in ki se nanaša na vprašanja, kot so resničnost, nedvoumnost in konsistentnost posameznih trditev oziroma sistemov trditev, morajo kulturni simboli, ki tvorijo korpus znanja, nastopati v propozicijski formi.⁸ Zdi se, da se Parsons pri opredelitvi kriterijev kognitivne veljavnosti, če seveda skušamo vstaviti njegovo izvajanje v širši kontekst problemov kriterijev resničnosti (znanstvenega) vedenja v sodobni teoriji znanosti, navezuje na klasično korespondenčno teorijo resnice (L. B. Puntel, 1978). Kognitivna signifikanca znanja (relevantnost posameznega sklopa trditev v širšem korpusu vedenja) ni določena samo z logično, temveč tudi s t.i. referenčno komponento. Ker po Parsonsu kriterij referenčnosti znanja - ta po svojem bistvu kaže na njegovo uperjenost v zunanji (objektni) svet in analitično gledano ni del spoznavajočega subjekta oziroma logičnega kognitivnega koda - ni enak verifikaciji na temelju observacije, mu določi širše polje, kot ga ima empiričnost (na primer entiteta "bog", ali predpostavljene možnost bodočih pojavov niso empirično preverljive, vendar so korelat referenčnosti). Če pa se nahaja znotraj območja empiričnega, potem njegovo temeljno referenčno komponento predstavlja kategorija "dejstva"; vendar ne dejstva kot dela pojavnega objekta (Parsonsu je bila tuja kakršnakoli spoznavna teorija odraza), temveč dejstva kot dela kulturne strukture, ki si prizadeva za status veljavnega vedenja o pojavih. Kognitivna signifikanca znanja kot kulturnega objekta izhaja iz predpostavke "...o integriranosti med bolj splošnim logičnim nivojem znanja in bolj partikularnim nivojem - ta je zaobsežen v dejstvih in drugih referenčnih komponentah, ki vključujejo pojmovne ravni simbolizacije." (Parsons/Platt, 1973 str. 61)

Upravičeno lahko trdimo, da je Parsonsova opredelitev kognitivne veljavnosti in kognitivne signifikance daleč od kakršnegakoli vulgarnega spoznavnega senzualizma. Zavezanost njegovega koncepta znanja "kulturološkemu holizmu" (razumljenem v tem primeru kot antipod spoznavnemu pozitivizmu) se navsezadnje kaže dokaj nazorno tudi pri vzpostavitvi modela posameznih komponent znanja. Strukture vedenja kot tipa kulturnega objekta so v korelaciji z razčlenitvijo statusa kognitivnih objektov v sistemu akcije. V sistemsko-akcijski paradigmi gre za dva pola istega vprašanja. V okviru prve dimenzije je poudarek na razčlenitvi propozicijske strukture znanja, v okviru druge dimenzije pa na razčlenitvi glede na načine vključenosti znanja v racionalne tipe delovanja. Dejstva, problemske rešitve, teorija in referenčni (logični) okvir, ki predstavljajo temeljne komponente znanja kot kulturnega objekta, se povezujejo na

tipično deduktiven način. To dokazujejo tudi Parsonsova sklicevanja na posamezne primere iz zgodovine znanosti. Pravi na primer, da v klasični mehaniki ni bila možna nobena trditev o "dejstvu", niti ni bilo mogoče izvajati nobene teoretske posplošitve (Newtonovih štirih zakonov gibanja na primer) zunaj referenčnega okvira, ki je vključeval kategorijo Evklidovega tridimenzijskega prostora, gibanja in naravnih teles kot "delcev" v prostoru.

4. Ideja vrednotne nevtralnosti znanosti

Že prikazana struktura in narava kategorije znanja v kognitivnem kompleksu in predvsem njeno razmerje do kategorije racionalne akcije kot tistega subsistema kognitivnega kompleksa, ki predstavlja učinkovito implementacijo vrednot kognitivne racionalnosti v kontekstih socialne interakcije, predstavlja osnovo Parsonsovi ideji vrednotno nevtralne znanosti. Njegova teza o vrednotno nevtralni znanosti, katero je (skupaj s Plattom) na dokaj sintetičen način predstavil v okviru problema kognitivnega kompleksa v delu "The American University", obširno pa jo je razvijal, četudi v nekem drugem problemskem horizontu, že v prispevku z naslovom "An Approach to the Sociology of Knowledge"⁹, izhaja iz znane weberijanske predpostavke o nujnosti dvojnega razumevanja znanosti: kot sistema veljavnih znanstvenih trditev na eni in kot procesov racionalne akcije (procesov raziskovanja, poučevanja, aplikacije znanstvenih rezultatov) na drugi strani. Parsons izvaja iz takšnega binarnega pojma znanosti nedvoumen sklep, da kriteriji resničnosti znanstvenih trditev niso odvisni od vrednotnega sistema, ki utemeljuje posamezne vrste delovanja raziskovalcev. (In seveda tudi akcijo uporabnikov znanosti v celi vrsti strokovnih profesij, če seveda znanost kot racionalen tip akcije, kar je glede na nastop t.i. big science v modernih družbah upravičeno, povezujemo s celoto procesov transmisije in aplikacije znanstvenega vedenja.) Znanost kot racionalen tip akcije, kjer ima sicer primarno mesto kognitivna vrednotna orientacija, vendar tudi orientacije, ki predstavljajo uspešno sintezo kognitivnih in nekognitivnih komponent ne determinira kognitivne veljavnosti znanstvenih trditev. Vrednotni sistem kognitivne racionalnosti v interpenetracijski coni kulturnega in socialnega subsistema namreč (pogosto) vključuje tudi ekspresivne, moralno-evaluativne in konstitutivne predpostavke (te nastajajo in se razvijajo pod skrbništvom ideološko- religioznih, moralnih, estetskih sistemov socialnega sistema). "Četudi nekognitivne vrednote vplivajo na to, kaj želijo ljudje vedeti in katero znanje želijo uporabljati, pa kognitivna veljavnost oziroma neveljavnost samega propozicijskega sistema (znanja; op. M. F.) ni določena s temi nekognitivnimi vrednotami. To je smisel trditve o 'vrednotno nevtralnem' oziroma 'vrednotno osvobojenem' znanju. Ne pomeni pa to, da naj bi bili znanstveniki nečloveške creature, katerih delovanja ne določajo nobene vrednote." (Parsons/Platt, str. 89).

Nastavke za ločevanje vrednotnih predpostavk znanosti od njenih kriterijev resničnosti (znotraj propozicijske strukture znanosti) lahko najdemo že v Parsonsovem delu "The Social System". Tu je izhajal iz dvojne klasifikacije sistemov mišljenja: glede na njihove empirične oziroma neempirične okvire (tu torej še ne uporablja kategorije "referenčnost") in glede na njihovo eksistencialno oziroma vrednotno relevantnost za sistem akcije. Na temelju takšnih kriterijev razlikovanja mu prvi tip kontradikcije predstavljata znanost in ideologija (znanost kot kombinacija empiričnega in eksistencialnega, ideologije kot kombinacija empiričnega in vrednotnega), drugi tip kontradikcije pa filozofija in religije (filozofija kot kombinacija neempiričnega in

eksistencialnega, religija kot kombinacija neempiričnega in vrednotnega). Premik k sistemom mišljenja s poudarjeno "vrednotno dimenzijo" naj bi namreč hkrati pomenil, da "...primarno vprašanje ni več vprašanje 'resničnosti' trditev, temveč zavezanost njenim zaključkom zaradi akcije same." (Parsons, 1951, str. 332).

Vprašanje razmerja med vrednotnim sistemom in znanstvenim sistemom pri Parsonsu ni obravnavano samo v luči obče (analitične) dihotomije znanstvena propozicija - znanstveno delovanje, temveč tudi glede na predmet znanstvenega raziskovanja. Izhajal je namreč iz predpostavke, da se celotno empirično znanje diferencira glede na objekte preučevanja v fizikalne, biološke, psihološke, družbene in kulturne znanosti. Vzporedno z diferenciacijo posameznih nivojev predmetov obravnave v celotnem korpusu empiričnega vedenja naj bi potekala specifikacija vrednotnega sistema.

Razmerje med vrednotnim sistemom in empiričnim znanjem je pojasnjeval iz dveh predpostavk. Prvi aspekt, ki ga je označil kot "Kantov problem" (Parsons, 1967, str. 148), se je nanašal na kriterij empirične veljavnosti nasploh; to naj bi pomenilo, da se Kantova zastavitev vprašanj dotika vseh predmetov empiričnega znanja, četudi se je, zato ker se je pojavila na nižji stopnji proliferacije znanstvenih ved v zgodovini znanosti, prvotno omejila le na fizikalni svet.

Drugi aspekt, ki ga je Parsons označil kot "Webrov problem" (Parsons, 1967, str. 149), se je nanašal na ožji problemski segment učinkovanja posameznega družbeno-vrednotnega sistema (Parsons ga v delu "An Approach to the Sociology of Knowledge" še ni izenačeval z vrednotami kognitivne racionalnosti, tako kot kasneje v delu "The American University") na neki omejeni (območje družbenih znanosti) obseg empiričnega znanja. Četudi se je Parsons tu v osnovi navezal na znani Webrov koncept "Wertbeziehung" (M. Weber, 1968), ga je radikaliziral. Tudi subjektu znanstvenega spoznanja v naravoslovnih znanostih (ne samo v družboslovnih) je pripisal nerazdvojenost od predmeta raziskovanja. Trdil je namreč, da je položaj (znanstvenega) opazovalca v načelu vedno impliciran v konceptualizaciji vseh objektov, tako prirodnih kot družbenih. Je pa Parsons vnaprej izključil morebitne obtožbe, češ da je s takšnim zabrisanjem razlik podlegel epistemološkemu relativizmu meinheimovskega tipa. V tem duhu moramo razumeti tudi tole njegovo misel: "Relativnost empiričnega znanja o družbenih pojavih se po svojem bistvu, epistemološko, ne razlikuje od relativnosti empiričnega znanja o prirodi. Zato lahko legitimno razmišljamo o idealnem tipu objektivnega znanstvenega vedenja o družbi, ki je zavezan vsem temeljnim kanonom znanosti, vendar v izbiri (kar je različno od pristranosti) vsebine in njenega pomena za družbo relativen glede na obstoječi vrednotni sistem te družbe." (Parsons, 1967, str. 151).

Če je Parsonsova ideja vrednotne nevtralne znanosti zunaj območja epistemološkega relativizma, pa to ne pomeni, da enostavno sledi pozitivističnemu diskurzu, ki sicer prevladuje v ameriški družbeni misli dvajsetega stoletja. Kljub temu da Parsonsova teorija, kot pravi Neil J. Smelser, v odnosu do prevladujočega pozitivističnega diskurza kaže "Janusov obraz" (N. J. Smelser, 1986, str. 139), torej je izrazito ambivalentna (ta ambivalentnost naj bi bila dodatni razlog za raznovrstnost kritičnih reakcij na Parsonsovo teorijo), menim, da se njegov koncept vrednotne nevtralnosti znanosti, ki izhaja iz spoznavno teoretskega in ne politično-ideološkega okvira diskusije, odmika od običajnih pozitivističnih shem. Tip epistemološke argumentacije, ki mu je Parsons sledil pri obravnavi te problematike (omenili smo holistični in deduktivni koncept formiranja "znanstvenega dejstva", zavračanje pozitivističnega redukcionalizma vseh znanosti na model naravoslovnih znanosti), predstavlja kritiko in ne apologijo filozofije znanosti

empiričnega pozitivizma. Zato se zdi, da tudi Giddensova pripojitev Parsonsovega strukturnega funkcionalizma k miselnemu toku pozitivizma dvajsetega stoletja (A. Giddens, 1989) ne upošteva dovolj natančno vseh razsežnosti Parsonsove epistemologije znanosti.

5. Analiza socialnega sistema in formiranje socioloških konceptov univerzalnosti in partikularnosti v znanosti

V uvodu smo že dejali, da danes avtorji, ki se ukvarjajo s klasiki sociologije (manj sami sociologi znanosti), vlogo Parsonsa pri razvoju sodobne normativistične sociologije znanosti podcenjajo povsem neupravičeno - na to bomo skušali opozoriti v tem zaključnem delu.

Znano je, da je mertonijanska šola v okviru sodobne sociologije znanosti namenila posebno pozornost proučevanju etosa znanstvene skupnosti v modernih demokratičnih družbah (razlikovanje med demokratičnimi in totalitarnimi družbami je v primeru proučevanja etosa znanstvene skupnosti pomembno); etosa znanosti kot zbira vrednot oziroma norm, ki v neki znanstveni skupnosti sicer ni kodificiran, vendar v konkretnih okoliščinah aktivno opredeljuje ravnanje članov znanstvene skupnosti. Pri tem je bila seveda najpomembnejša predpostavka, da obstaja med etosom znanosti in napredkom znanstvenega vedenja pozitivna zveza. Po Mertonu sestojijo socialne (moralne) norme znanstvene skupnosti iz naslednjih načel: univerzalnosti, komunalnosti, nepristranosti in sistematičnega skepticizma (kasneje je Merton dodal še načeli izvirnosti in skromnosti).¹⁰

Mertonijanski koncept normativne strukture znanosti je sicer postal predmet pogostih kritik v sodobni sociologiji znanosti. V osemdesetih letih so prevzele "skrb" za kontinuiteto kritike relativistično in konstruktivistično usmerjene šole sodobne sociologije znanstvenega vedenja.¹¹

Ne glede na vse (pogosto upravičene) kritike mertonijanskega koncepta normativne strukture znanosti je ta postal temelj teoretskim in empiričnim sociološkim raziskovanjem socialne strukture subsystema znanosti. Množica (parcialnih) empiričnih študij o socialni stratifikaciji v znanosti, ki so bile opravljene zlasti v anglo-saksonskem prostoru (nanašajo se torej ne preučevanje razvitih znanstvenih skupnosti modernih demokratičnih družb), se prepira okrog vprašanja, ali delovanje znanstvenih skupnosti določa načelo univerzalnosti.

Del avtorjev trdi, da je nagrajevanje in napredovanje v znanstvenih skupnostih (s tem je povezan dostop do raziskovalnih resursov) v prvi vrsti ali celo izključno posledica pomembnega prispevka posameznega raziskovalca k novemu znanstvenemu vedenju, to pa pomeni, da je znanost utemeljena na načelu univerzalnosti. Drugi del avtorjev trdi, da so mehanizmi nagrajevanja in napredovanja v znanosti izpostavljeni različnim pristranostim (osebnostne vezi, statusni položaj, spolne in starostne razlike itd.), to pa pomeni, da v znanosti namesto načela univerzalnosti nastopa načelo partikularnosti. Sklepamo lahko, da na tej stopnji razvoja sociologije znanosti preprečuje predvsem omejena empirična evidenca opravljenih raziskovanj ekskluzivnost zaključkov o prevladi načel ene ali druge vrste (partikularizem ali univerzalnost) v posameznih skupnostih znanstvenikov (F. Mali, 1988).

V kontekstu naše obravnave je potrebno poudariti, da ima koncept univerzalnosti v znanosti - ki je postal predmet tako obsežnih in kontroverznih diskusij v sodobni sociologiji znanosti - svoj vsebinski (ne samo terminološki) izvor v tistem delu

Parsonsove "sociološke teorije socializacije" (R. Geissler, 1979, str. 268), kjer je ta avtor (upošteval je tako makroperspektivo kulturne antropologije kot tudi mikroperspektivo psihoanalize in interakcijskega simbolizma) tipologiziral institucionalizirani sistem vrednotnih orientacij socialnih substruktur na temelju dveh parov vzorčnih variabel (pattern variables): pripisovanje (ascription) - doseganje (achievement) in univerzalizem - partikularizem. To tipologijo zasledimo v 5. poglavju njegovega dela *The Social System*. Za njen natančnejši prikaz tu ni prostora. Omenimo samo, da je Parsons tu (in v vseh svojih kasnejših delih) uresničevanje poklicnih profesionalnih (torej tudi znanstvenih) vlog v kompleksni socialni strukturi modernih družb vezal na vrednotne orientacije, kot so storitvenost, čustvena nevtralnost, univerzalnost, profiliranost, kolektivnost, racionalnost in avtonomija. Upravičeno lahko trdimo, da so v tem delu njegove strukturno funkcionalne analize socialnega sistema (našteli bi lahko še vrsto drugih primerov) dani pomembni zasnutki za posamezne koncepte normativistične sociologije znanosti.

Sociološka teorija strukturnega funkcionalizma je imela torej pri nastanku in razvoju normativistične sociologije znanosti pomembno vlogo. Še več. Iz nekaterih avtobiografskih zapisov pionirjev normativistične sociologije znanosti lahko razberemo, da so bila posamezna dela, ki danes na področju normativistične sociologije znanosti še vedno veljajo kot neke vrste učbeniki, v celoti napisana pod vplivom Parsonsove teorije socialnega sistema.¹²

Na koncu naj še enkrat poudarimo, da se strukturno funkcionalna teorija družbe - v tej točki je Parsons podoben drugim sociološkim klasikom - v svoji kompleksni obravnavi družbe ni izognila nekaterim temeljnim epistemološkim in sociološkim vprašanjem delovanja znanstvenega subsistema. Tako je nujno vstopila tudi na tematsko področje, ki ga obvladujejo danes (že razvite) sociologije znanosti. Skušali smo opozoriti le na nekatere razsežnosti Parsonsove intelektualne povezanosti s problemi sodobne sociologije znanosti. Že iz tega dokaj fragmentarnega prikaza lahko sklepamo, da omenjanje Parsonsovega imena v sodobnih teorijah sociologije znanosti nikakor ne moremo imeti za nekaj naključnega.

OPOMBE

- 1 V izvirniku se Parsonsovo posvetilo ženi Helen glasi: "To Helen whose healthy and practical empiricism has long been an indispensable balance-wheel for an incurable theorist." (T. Parsons, 1951).
- 2 Parsonsovo intelektualno ustvarjanje lahko analitsko ločimo na tri obdobja. Prvo obdobje kulminira v delu *The Structure of Social Action*, ki je izšlo leta 1937. Vrhunec drugega obdobja predstavlja njegovo najbolj znano delo *The Social System*. Izšlo je leta 1951. Tretje obdobje se začne z delom *Working Papers in the Theory of Action* leta 1953 in traja do izdaj zadnjih Parsonsovih del tik pred njegovo smrtjo konec sedemdesetih let (W. Loh, 1980).
- 3 Resnici na ljubo je treba omeniti, da se je Parsons že v svojih zgodnejših delih lotil obravnave znanstvene dejavnosti (visoko profesionalizirane dejavnosti) v kontekstu analize racionalnih tipov družbenega delovanja. Sem moramo vsekakor štet njegov prispevek o profesionaliziranosti poklicne vloge znanstvenika iz leta 1939 (*The Professions and Social Structure*); imamo ga v nemškem prevodu z naslovom *Die akademischen Berufe und Sozialstruktur*. (T. Parsons, 1964).
- 4 T. Hribar ugotavlja, da deluje Parsonsova shema AGIL kot matem in dodaja: "V tem je močna, obenem pa tudi slaba ali tvegana plat Parsonsove teorije." (T. Hribar, 1983, str.86).
- 5 V svojem zadnjem delu "Action Theory and Human Condition" (1987), ki je izšlo malo pred njegovo smrtjo in kjer je bil še posebno poudarjen moment vzporednega razvoja biologije in strukturno-funkcionalne teorije

- (analogija poteka na ravni genotipa, fenotipa in transmissijskih dejavnikov), je Parsons uporabljal kategorijo telični sistem za označevanje ene izmed štirih dimenzij "končne realnosti". (Ob teličnem sistemu nastopajo še sistem akcije, fizikalno-kemični sistem in človeško-organski sistem.) V Parsonsovem in Plattovem delu "The American University" se telični sistem pojavlja samo kot dimenzija skrbniškega subsistema v okviru socialnega sistema; ob civilni religiji, moralni skupnosti in racionalističnem sistemu.
- 6 Max Weber je izmed vseh predhodnikov najmočneje vplival na Parsonsa - predvsem s tem, da je poudarjal pomembnost analize racionalnosti modernih družb. (M. Jogan, 1978)
 - 7 Popper je zapisal: "Četudi je tretji svet proizvod človeka, ga razumemo kot nadčloveškega v pomenu, da so njegove vsebine možni in ne resnični predmeti mišljenja, kot tudi v pomenu, da lahko postane neko končno število iz neskončno mnogo možnih predmetov resnični predmet mišljenja." (K. Popper, 1973, str. 179).
 - 8 Parsons vzpostavlja naslednjo strukturno zvezo med pojmi in propozicijo: "Propozicija medsebojno povezuje dva ali več pojmov v okviru subjektno-objektnih relacij oziroma odnosov vzroka in učinka"(Parsons/Platt, str. 60).
 - 9 Gre za Parsonsov referat na svetovnem sociološkem kongresu v Stresi septembra 1959. Sintetizirano različico omenjenega referata je Parsons kasneje vključil (kot peto poglavje) v knjigo "Sociological Theory and Modern Society" (T. Parsons, 1967).
 - 10 Univerzalnost pomeni, da ne obstajajo privilegirani viri znanstvenega vedenja; to z drugimi besedami pomeni, da naj bi se znanstvene rezultate posameznega raziskovalca ocenjevalo glede na interna znanstvena merila, ne pa glede na njegovo nacionalno, rasno, ideološko, religiozno, spolno, starostno ali statusno opredeljenost. Komunalnost se nanaša na javnost delovanja in uporabe znanstvenih rezultatov. Nepristranost v kontekstu bolj simbolične interpretacije pomeni, da se mora posamezen znanstvenik (na javni sceni) znebiti pristranskega ocenjevanja (subjektivizma) svojega lastnega raziskovalnega rezultata. Sistematični skepticizem predpostavlja kontinuirano intelektualno disciplino in kritičnost (R. Merton, 1973, str. 267-278).
 - 11 Harriet Zuckerman trdi, da se sociološka kritika mertonijanskega koncepta normativne strukture znanosti ni nikoli sprevrgla v "normativni nihilizem"; to naj bi z drugimi besedami pomenilo, da ni bil zanikan pomen specifičnih družbenih (moralnih) norm pri delovanju znanstvenikov. Postavljala naj bi se zgolj zahteva po teoretičnem in empiričnem dopolnjevanju koncepta etosa znanosti. (H. Zuckerman, 1988).
 - 12 Bernar Barber ima svoje znano delo Science and the Social Order, ki je izšlo leta 1952, za vzorčni primer aplikacije Parsonsove systemske družbene teorije pri empiričnem proučevanju subsistema znanosti (B. Barber, 1989).

CITIRANA LITERATURA:

- Alexander, C. J. (1987), "The Centrality of the Classics"; v: A. Giddens and J. H. Turner (eds.) *Social Theory Today*. Cambridge: Basil Blackwell Ltd.
- Barber, B. (1989), "Talcott Parsons and the Sociology of Science An Essay in Appreciation and Remembrance". *Theory-Culture- Society*, Vol. 6: 623-35.
- Geissler, R. (1979), "Die Sozialisationstheorie von Talcott Parsons". *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie*. Jhg. 31: 267-82.
- Hribar, T. (1983), "Domet sistemske analize"; v: S. Splichal (ured.) *Teorija, empirija, praksa*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Jogan, M. (1987), *Sociologija* reda. Maribor: Založba obzorja.
- Kuenzler, J. (1986), "Talcott Parsons' Theorie der symbolisch generalisierten Medien in ihrem Verhaeltnis zu Sprache und Kommunikation". *Zeitschrift fuer Soziologie*, Jhg. 15: 422-38.
- Loh, W. (1980), "AGIL-Dimensionen im Speatwerk von Talcott Parsons und Kombinatorik". *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie*, Jhg. 32: 130-44.
- Luhmann, N. (1990), *Die Wissenschaft der Gesellschaft*. Frankfurt/M: Shurkamp Verlag.
- Mali, F. (1988), "Nekateri problemi sodobnih analitičnih raziskovanj znanosti". *Teorija in praksa*, Vol. 25: 414-23.
- Merton, R. (1973), *The Sociology of Science*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mulkay, M. (1980), "Sociology of Science in West". *Current Sociology*, Vol. 28: 1-185.
- Parsons, T. (1957), *Sociological Thory and Modern Society*. New York: The Free Press.
- Parsons, T. (1964), *Beitraege zur soziologischen Theorie*. Neuwied am Reihn: Hermann Luchterhand Verlag GmbH.
- Parsons, T. (1951), *The Social System*. Glencoe: The Free Press.
- Parsons, T./Platt, G. M. (1973), *The American University*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Popper, R. K. (1973), *Objektive Erkenntnis*. Hamburg: Hoffman und Campe Verlag.
- Puntel, L. B. (1978), *Wahrheitstheorien in der neuern Philosophie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Robertson, R./Turner, B. S. (1989), "Talcott Parsons and Modern Social Theory - An Appreciation". *Theory-Culture- Society*, Vol.6: 539-58.
- Smelser, J. (1986), "Die Beharrlichkeit des Positivismus in der Amerikanischen Soziologie". *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie*, Jhg. 38: 133- 51.
- Weber, M. (1968), *Gesammelte Aufsaezte zur Wissenschaftslehre* (Dritte Auflage). Tuebingen: J. C. B. Mohr Paul Siebeck.
- Zuckermann, H. (1988), "The Sociology of Science", v: Smelser N. J. (eds.), *Handbook of Sociology*. London: Sage Publication.